

Farkas Péter

Fél lábát felemelte, a másikban megbotlik? Világgazdasági kilátások 2003-ra

1. A világgazdaság szekere 2000 végtől került lejtőre. A lejtmenetben a 2001. szeptember 11-i terrortámadás csak ideiglenesen okozott gyorsulást. A gazdasági teljesítmények pár hónapig tovább romlottak, a tőzsdék hirtelen tovább zuhantak. 2001 októberétől azonban a pénzügyi piacok stabilizálódni kezdtek, a termelési mutatók kicsit később, 2002 elejétől javultak, elsősorban az újvilágban.

2.1. 2002 derekán úgy tűnhetett, hogy a világkonjunktúrát meghatározó Egyesült Államok gazdasága túl van a mélyponton. A tőzsdei indexek is javulóban voltak egészen júniusig. A 2002. harmadik negyedévi adat szerint az USA GDP-je – éves szintre átszámítva – 3,1%-kal emelkedett.

2.2. A kedvező teljesítmény nyomán sem öntötte el kincstári optimizmus az elemzőket és a gazdasági élet szereplőit Amerikában. A gazdasági fellendülést a pénzpiacok gyengesége kísérte. A makrogazdasági egyensúlyi mérlegek is romlottak. Az amerikai óriás felemelte az egyik lábát, a másik azonban földbe gyökerezett. Ez a helyzet, pontosabban annak kimenetele alapvetően határozza meg az Egyesült Államok és a világgazdaság 2003. évi kilátásait. Felborul-e a Gólem?

2.3. A 7-10 évente jelentkező válságok feladata a kapitalizmusban – erről a kedvező konjunktúra idején mindig elfelejtkeznek a gazdasági élet főszereplői –, hogy a fellendülés lendületében szükségszerűen kialakuló felesleges kapacitásokat, átlagprofitot sem eredményező befektetéseket, tőkéket leértékelje, kisöpörje.

2.4. Ami a reálgazdasági tőkéket illeti, a *BusinessWeek* szerint is (2002. november 4.) még az elégséges „teremtő pusztítás”, tehát a profitokat terhelő felesleges kapacitások leépítése előtt – állami rásegítéssel – elkezdődött a kilábalás, a gazdasági növekedés (ez az amerikai gazdaság említett felemelt lába). Az Egyesült Államok gazdasági növekedését – egy, a szaksajtóban agresszívnek nevezett – a liberális-monetarista és a keynesi gazdaságpolitika eszköztárát együttesen alkalmazó gazdaságösztönző csomag (policy mix) generálta.

2.5. Mik voltak az amerikai gazdasági csomagban? Első helyen említhetjük a nagyon határozott kamatlábcsoökkentést. A 2002-ben már csupán 1,75%-os, november elejétől pedig 1,25%-os alapkamatláb történelmileg a legalacsonyabb, és a jelenlegi deflációs

tendenciájú időszakban negatív reálkamatnak számít. Ugyanakkor – ez már keynesi lépés – „államilag” gondoskodtak a pénzbőségről: a pénzállomány lényegesen gyorsabban nőtt, mint a gazdaság. Az olcsó pénz megkönnyítette a vállalati és lakossági hitelezést. Napirenden van az adósságok átstrukturálása olcsóbb hitelkonstrukciókkal, ami a pénzügyi zavarokkal küzdő cégek egy részének és a lakosságnak is lélegzetvételnyi könnyítést jelent. Kihhasználva az alacsony kamatszintet, a gyártók és a kereskedők hatalmas lakossági hitelakciókat indítottak. A legnagyobb volumenűt az autóipar, és a vásárlókedv valóban jelentősen növekedett. A lakossági fogyasztás 2002 harmadik negyedében 3,2%-kal volt magasabb, mint egy évvel korábban. A raktárkészletek gyorsan apadtak, a készletfeltöltés is hozzájárult a 2002. évi gazdasági bővüléshez. Az olcsó pénz lakásépítési *boomot* is gerjesztett. Az állami gazdaságpolitikai intézkedések közül ki kell emelni az üzleti szféra helyzetét stabilizáló, 150-200 milliárd dollárra becsült ösztönző fiskális csomagot, amely adócsökkentést, a légitársaságok, a biztosító társaságok állami támogatását tartalmazta, de sor került az acélipar szanálására és vámvédelmére, továbbá az agrártámogatásokat is növelték. Nem jó belegondolni, de az említett költségvetési csomagnál is jelentősebb hatása van az afganisztáni katonai akciónak, az Irak elleni háborús készülődésnek, amit kiegészítenek az új rakétavédelmi programmal és az űrfegyverkezési kísérletek kiterjesztésével kapcsolatos növekvő kiadások.

2.6. A recesszió lefutása szempontjából figyelemre méltó jelenség továbbá, hogy az elmúlt években galoppozó termelékenység-növekedés a 2001. évi megmerevedés után újra 3-4%-kal emelkedett. A cégek ugyanis gyorsan leépítették létszámukat. A termelékenység növekedése lehetővé tette, hogy a bérek, ha lassan is, de növekedjenek, támogatva a fogyasztói keresletet.

2.7. A konjunktúrát segítő tényezők mellett azonban jelen vannak olyan egyensúlyi és szerkezeti gyengeségek, amik a gazdasági szereplőket 2002 végén elbizonytalanították. Mint már szó volt róla a felesleges kapacitások leépítése, átszervezése, átstrukturálása (összeolvadások, felvásárlások) még távolról sem fejeződött be az info- és kommunikációs iparban, az autóiparban, a vas- és acélgyártásban, a vegyiparban, a légitársaságokban, a kereskedelemben, a biztosításokban stb. A csődvédelmet kérők száma rohamosan nő, a WorldCom, az Enron, az ABB csak a jéghegy csúcsa. A feldolgozóipari kapacitáskihasználtság csökkent, 74%-ra esett, ami 1983 óta a legalacsonyabb szint. Az amerikai nem pénzügyi vállalkozások adózás előtti profitrátája az 1997–98-as ázsiai válság óta lényegében folyamatosan csökkent, csak 2002 harmadik negyedében mutatkozott némi stabilizálódás! A vállalati beszerzések és az üzleti beruházások 2002 őszétől lényegében stagnáltak, és ötödével alacsonyabb szinten voltak, mint a recessziót megelőzően (ezen belül a mikroelektronikai és távközlési ágazatokban 30-40%-kal). A negyedik negyedévben a lakosság fogyasztási bizalmi indexe (az iraki háború lehetősége, az 5,7%-os munkanélküliség és a részvényjövés esése miatt) 30%-kal zuhant. Erősödik a lakossági kényszermegetakarítás. Az említett kormányzati lépések összértéke meghaladja a GDP három százalékát (ennek legalább fele a katonai kiadások

növekedése), aminek következtében a kilencvenes évek végén többlettel zárult amerikai büdzsé hiánya a GDP közel két százalékával lett egyenértékű 2002-ben. Hangsúlyosan kell szólni az értékpapírpiacok, a tőzsdék zuhanásáról, a lakossági és vállalati jövedelmeket és keresletet csökkentő hatásáról. A tőzsdék az év elején stabilizálódtak, majd a vállalati könyvelési botrányok nyilvánosságra kerülése után újra csökkentek. 2000-tól a 2002. októberi mélypontig, ingadozások után – az USA GDP-jének közel 70%-át kitevő (virtuális) érték – 7500 milliárd dollár „íródott le” a New-York-i tőzsdén. A tőzsdéken nyilvántartott összeg – kapitalizáció –, még ezután is, az amerikai GDP 1,2-szerese. (Ugyanez a mutató 1929-ben 0,8 volt.) Bár az indexek október közepétől emelkedni kezdtek, egyáltalán nem kizárt az újabb zuhanás lehetősége. Az Egyesült Államok külgazdasági mérlegei is romlottak. Exportja 2002 derekán hasonló szinten volt, mint egy évvel korábban, importja azonban már 7-8%-al magasabban. A kereskedelmimérleg-hiány szeptemberben éves szinten megközelítette a 450 milliárd dollárt, a folyó fizetési mérlegé a 430 milliárd dollárt. Ez a GDP-hez viszonyítva a soha korábban nem tapasztalt 4,7%-os arány. A válság körülményei között tehát, amikor elvileg az egyensúly helyreállítása vagy közelítése volna várható – feltehetően éppen az állami gazdaság-ösztönzés miatt –, tovább nőttek a külgazdasági mérlegek feszítő hiányai.

2.8. Az amerikai gazdaság viszonylag jó teljesítményét ugyanis részben a forrásbevonás, az importtöbblet fűtötte mindmáig. Az alacsony kamatok, a tőzsdei visszaesés, a gazdasági bizonytalanság nyomán azonban a külföldi befektetők érdeklődése az amerikai piac iránt csökkenőben van, és ez ki fog hatni a 2003. évi finanszírozási lehetőségekre is. A külgazdasági hiányok többek között ezért sem tartósíthatók sokáig. Ma már az IMF szakemberei is látják a helyzet tarthatatlanságát: „Nem az a kérdés, hogy az USA deficitje fenntartható-e a jelenlegi szinten – mert az nem lehetséges –, hanem inkább az, hogy az egyszeri kiigazítás mikor és milyen módon fog végbemenni.” (*World Development Outlook*, October 2002, p. 13.)

2.9. Amennyiben pedig komolyabb korrekcióra kerül sor, annak az észak-amerikai és általában a világgazdaságra nézve súlyos következményei lesznek. Egyrészt az USA felfűtött importigénye tartotta vissza a mélyebb recessziótól a világgazdaságot 2002-ben is. Másrészt egyes országcsoportok és térségek az Egyesült Államok felé irányuló kereskedelmi többletükből biztosítják a másokkal szemben fennálló fizetési kötelezettségeikhez szükséges többletbevételt. Ha az amerikai kereskedelmi mérleg hiánya drasztikusan visszaesne, a nemzetközi fizetések rendje is összeomlana. Ez a világgazdaság jelenlegi csapdahelyzete.

2.10. 2002 végén úgy tűnik, hogy az amerikai gazdasági recesszió elhúzódhat, esetleg elmélyül. Az elemzők „kétfenekű” válságról beszélnek. E szerint a válság talán egy második, mélyebb szakaszába lép, melyben – állítják – a kereslethiány súlyosbodása a meghatározó elem. A kereslet visszaesését valójában a gazdasági helyzet alakulása, a profitok és a lakossági jövedelmek (egyben a tőzsdei jövedelmek) csökkenése okozhat-

ja. Hasonló jelenséggel találkozott az amerikai gazdaság a kilencvenes évek eleji recesszió során, ami miatt a fellendülés nagyon lassan indult.

2.11. A zuhanás azonban talán elkerülhető. Egy év a gazdaságok alapvető tendenciáinak és arányossági törvényeinek érvényesülésében rövid távnak számít. A kormányzat gazdaságpolitikai tapasztalata és eszköztára összehasonlíthatatlanul gazdagabb, mint 1929–33-ban volt. A feszültségek – mint évek óta látjuk – továbbgörgethetőek. Esetleg kisebb földrengésekben feloldhatók. Esetleg bizonyos következményeit más térségekre, országokra lehet háritani. Mindazonáltal az amerikai gazdaság és ezzel a világgazdaság minden bizonnyal viszonylag lassú haladásra kényszerül 2003-ban, mert mérleghiányaik aligha feszíthetőek tovább.

2.12. Összefoglalóan és visszatérve a hasonlathoz, az amerikai Góliát az egyik lábát, mely a gazdasági termelést, értékteremtést testesíti meg, bátortalanul felemelte. A másik lába a pénzügyi és tőzsdei bizonytalanságok, a belső és külső makrogazdasági mérlegek rosszabbodása miatt földbe gyökerezett. Nagy kérdés, hogy 2003-ban ezt a második lábát fel tudja-e emelni (valamennyire), vagy orra bukik? Ez utóbbi sem zárható ki, de talán nem ez a legvalószínűbb variáns. Az amerikai óriásnak hatalmas az ereje, valószínűleg valamennyire meg tudja mozdítani ezt a nehéz és beteges lábát. De nem díszlépésben. Inkább sántikálva.

3.1. Európa gazdasági lehetőségeit és teljesítményét középtávon javítani fogja az a gazdasági egységesedési folyamat, amit az euró 2002. januári közforgalmi bevezetése jelentett. A tőkekoncentráció (összeolvadások, felvásárlások), a kedvezőbb méretgazdaságosság és a gyorsabb technikai fejlődés finanszírozhatósága révén elő fogja segíteni a termelékenység javulását, a kontinens nemzetközi versenyképességét. Rövid távon azonban Európa nem függetlenítheti magát az Egyesült Államok konjunktúrájától, importkeresletétől, tőkevonzó képességétől stb.

3.2. Európának ugyanakkor más jellegű gondjai vannak. Az elmúlt recessziós években a konjunktúrát részben a fiskális és a monetáris gyeplő lazításával, a belső fogyasztás ösztönzésével segítették. Az állami költségvetések hiánya egy sor országban megközelítette, illetve meghaladta a „maastrichti”, GDP-hez viszonyított három százalékot. Ez éppen a legnagyobb gazdaságokra jellemző. Ezúttal ez nem volt az IMF ellenére sem, sőt többé-kevésbé nyíltan, ilyen ösztönző gazdaságpolitikát ajánlott. A munkaerő-piaci reformoktól, azaz a bérek, bérköltségek csökkentésétől is sokat vártak. A munkavállalókat sújtó változtatások véghezvitele azonban nem könnyű a társadalmi ellenállás miatt: 2002 novemberében Európa szerte sztrájkhullám söpört végig.

3.3. 2002-ben az Európai Unió csupán mintegy 0,7%-os gazdasági növekedést mutatott. Az Egyesült Államok importkereslete volt az európai gazdaság egyetlen húzó tényezője. Az EU 2001-ben is dinamikusabb, kisebb országai (Írország, Görögország, Finnország, esetleg Spanyolország) az átlagnál jobban teljesítettek. Az év közepétől Európában is mutatkozott némi (főleg ipari) élénkülés, ami októberre és novemberre – követve Amerikát – kifulladt.

3.4. Különösen nehéz a németországi gazdasági helyzet, ahol a belső kereslet mára már különösen gyenge lett, de nem elégséges Franciaországban és Olaszországban sem. Magyarország számára Németország helyzete kulcsfontosságú, s e tekintetben nincs bízakodásra okunk. A GDP 2002-ben közel stagnált, a költségvetési hiány a GDP arányában 3,7%-ot tett ki, a feldolgozóipari termelés – mint a legtöbb európai országban – csökkent. Eichel pénzügyminiszter megbomlottnak nyilvánította a gazdasági egyensúlyt: a ZEW üzleti bizalmi index az októberi 23,4 pontról novemberre 4,2(!) pontra zuhant. Minden jel szerint a gazdasági válság Németországban is „kétfenekű”. Sőt, a *Der Spiegel* október 15-i száma – nem kis riadalmat keltve – felvetette, hogy Németország a Japánéhoz hasonló helyzetbe, a zéró növekedés, a gyengülő versenyképesség, a gyenge bankszektor és finanszírozás, az árcsökkenés ördögi körébe kerülhet.

3.5. Az IMF megítélése az, hogy Európában a kedvezőtlen tendenciák érvényesülésének van nagyobb lehetőségük, már csak azért is, mert itt a költségvetési politika manőverezési tere szűkebb, mint az USA-ban. Az említettekén túl, a tőzsdék még erőteljesebben zsugorodtak, mint Észak-Amerikában (a csúcértékhez képest a 2002. októberi mélypontig 63%-kal!/), és a gazdaság finanszírozhatósága veszélybe került. Az EKB pedig, tartva az inflációtól, 2002 decemberéig visszariadt a megfelelő kamatsökkentéstől, amikor is végül 0,5%-os kamatvágást hajtott végre. Az európai kamatszint ezzel együtt is két százalékponttal magasabb, mint az Egyesült Államokban.

3.6. Ha 2003-ban már kifejezett világgazdasági fellendülés lenne, az EU és ezzel Európa gazdasági növekedése akkor sem lenne dinamikus. Sok elemző intézet prognózisának összegzése szerint 1,7%-os átlagos növekedés várható. Ha a jelenlegi világgazdasági válság pusztítóbbnak bizonyul, akkor az európai fellendülés is alacsonyabb szintről és/vagy később indul.

4.1. Japán gazdasága nem különösen nyitott, és a nemzetközi kereszttulajdonlási összefonódottsága sem jelentős más fejlett térségekhez képest. A 2001. évi (10 éven belül a harmadik) gazdasági visszaesést mégis a külgazdaság, a világpiaci kereslet visszaesése okozta, tehát ez az ország is rendkívül érzékeny a világgazdasági hatásokra. A korábbi hatalmas exporttöbblet az elmúlt időszakban a felére esett. Ez tovább nehezítette az ország finanszírozását. Az amerikai importkereslet 2002 első félévében lehetővé tette az export és az ipari termelés növelését, ami azonban az év második felében kifulladt. A lakossági fogyasztás, a beruházások szintje másfél éve csökken. A profitok, melyek 1992 óta csupán 3-4%-osak voltak, az utóbbi hónapokban tovább mérséklődtek. Továbbra is nyomasztó a bankrendszer törékenysége, amelyet a zéró kamatszint tovább komplikál. Japánban a gazdaság szerkezeti problémái (felesleges és keresletnek nem megfelelő kapacitásai), a bankrendszer rossz hitelállománya és a zéró kamatlábak miatti nehézségei, az exportkereslet visszaesése ördögi kört képez. A jelenlegi kormány 2001 márciusában a bankrendszer konszolidálását és a piaci reformok, a hosszabb távú fiskális megszorítások, a strukturális és a munkaerő-piaci lépések gazdasági csomagját jelentette be. Az IMF szerint azonban az ilyen intézkedések kevéssé valósultak meg, és

rövid távon a gazdasági növekedés, valamint a foglalkoztatottság ellenében hatottak. A költségvetés súlyos hiánya és az állami adósság állománya tovább emelkedett (az előbbi a GDP 10%-át, az utóbbi 140%-át teszi ki).

4.2. Egyesek az állami gazdaságpolitika kritikájaként fogják fel, hogy a központi bank elkezdte felvásárolni a nagybankok kétes követeléseit. Ugyanakkor ez az akció bizonyosan siettetni fogja a vállalati csődöket, a munkahelyek leépítését, a ma már 5,5%-os munkanélküliség növekedését.

4.3. Japánban 2002-ben immár második éve mutatkozott „negatívnak a növekedés”. A „bizalom” minden tekintetben nagyon kevés, amit a Nikkei-tőzsdeindex is mutat, mert történelmileg a legalacsonyabb színvonalára esett. Bár 2002 közepén a lakossági és a beruházási kereslet ideiglenesen kissé élénkült, ezt a költségvetési megszorítások és a yen árfolyamának erősödése – azaz az export drágulása – bőven ellentételezte.

4.4. Az IMF szerint 2002 őszén a válság elmélyülése irányába mutató rizikó erős volt. Érdekes, hogy a kilábalás érdekében az eddigieknél agresszívabb pénzügyi ösztönző csomagot (továbbá rövid távon semleges költségvetési politikát) javasol a defláció és egyben a yen erősödésének megállítása érdekében.

4.5. A legjobb esetben a 2003 áprilisában kezdődő pénzügyi évben mutatkozhat újra pozitív előjelű, 0,4–1%-os növekedés. Még külső ösztönző hatások esetén is feltehetően bizonytalan marad a konjunktúrája, éppúgy mint a kilencvenes években.

5.1. Közép-Kelet-Európa és a FÁK-országok 2001-ben még alig érezték meg a világgazdasági visszaesést. A 2000. évi dinamizmusuk 2001-ben csak kicsit mérséklődött. 2002-ben is viszonylag jól teljesítettek, de nem függetleníthették magukat egészen az általános világgazdasági hatásoktól, a világgazdasági kereslet visszaesésétől. 2002-ben növekedési ütemük átlaga közel 4% lett (a balti államoké 4,5, Közép-Kelet-Európáé 2,1, Bulgáriáé és Romániáé 4% körül alakult), amit a viszonylag magas olajárnak örvendő Oroszország 4% körüli növekedése, valamint a hozzá hasonlóan rendkívül alacsony szintre visszaesett, most növekedésnek indult közép-ázsiai volt szovjet köztársaságok 5%-os gyarapodása felfelé húz. A nagysúlyú Oroszország, valamint Kazahsztán és Azerbajdzsán kilátásait az olajár jelentős mértékben befolyásolja. A nyersanyag- és élelmiszerárak 2002. évi világpiaci emelkedése (dollarparitáson körülbelül 20%-kal, az olaj esetében 30%-kal) Oroszország és a nyersanyagtermelő ázsiai volt szocialista országok helyzetét könnyíti. Ukrajna adóssághegyeivel küszködik. A balti államok viszonylag jól teljesítettek. Közép-Kelet-Európa eredményét – miközben Csehország, Szlovénia, Szlovákia és Magyarország megfelelően növekszik – lerontja a nagyobb súlyt képviselő Lengyelország gyengülő gazdasága.

5.2. Az utóbbi években gyorsan nőttek a bérek a közép-kelet-európai országokban. A belső fogyasztást csökkenő infláció és jelentős fiskális csomagok is ösztönözték. Mindezt az IMF nem tartja folytathatónak az inflációs veszély, a külgazdasági mérlegek romlása miatt. A világgazdasági nehézségek elhúzódása, rosszabbodása esetén a nagy

súllyal jelen lévő transznacionális társaságok – a világpiacon kereslet csökkenésére – a termelés erőteljesebb visszafogásával reagálnak. Ennek jelei 2002 végén már erősek voltak. Tehát a világgazdasági fellendülés késlekedése, a válság esetleges elmélyülése feltehetően jelentősebb lassulást fog okozni, mint amit jelenleg általában várnak ezekben az országokban. A térség országaiiban a beruházások szintje – részben belső okok miatt – máris alacsony, ami a növekedési ütem várható középtávú mérséklődésére utal.

6.1. Ázsia feltörekvő és elmaradottabb országai közül legfeljebb a 2002-ben is 8%-kal vágtázó Kína és a 6%-kal galoppozó India rendelkezik viszonylag „önmozgó” gazdasággal. Ugyanakkor a világgazdasági keresletnek jobban kitett újonnan iparosodó országok összesített növekedése 4% körül alakult, jelentős szórással. Szingapúrban, Tajvanon és főleg a Kínához tartozó Hongkongban korábbi önmagukhoz képest lassú volt a GDP növekedése. Dél-Koreában éves szinten körülbelül 5,5%-os. Indonézia, Malajzia, Thaiföld és a Fülöp-szigetek („ASEAN 4”) 3%-os növekedést produkáltak.

6.2. A gazdasági növekedés lassulására, illetve a világpiacon kereslet csökkenésére a térség országai – mint hagyományosan – már 2001-től ösztönző állami csomagokkal reagáltak. Ilyeneket vetettek be Kínában, Koreában, Malajziában, Thaiföldön és Tajvanon is. Más országokban, mint Indonéziában és a Fülöp-szigeteken, a hatalmas állami költségvetési hiány hatott ösztönzően. Ezek az eszközök azonban csak részben tudják ellensúlyozni a negatív világpiacon hatásokat. A térség országainak 2002. évi növekedési teljesítménye jelentős mértékben a kínai és az amerikai importkereslet növekedésének volt köszönhető.

6.3. Az IMF azt állítja, hogy ezek a növekedési ütemek továbbra is tarthatóak 2003-ban. Ugyanakkor azt is elismeri, hogy a világgazdasági válság elhúzódása, a közel-keleti feszültség kiéleződése esetén az emelkedő olajárak, a tőzsdei árfolyamok további zuhanása a térség kilátásait sokkal borúsabbá teszik. Arra is figyelmeztet, hogy több térségi országban erősödtek a valuták a dollárhoz képest (más valutákhoz viszonyítva nem), ami amerikai exportjukat veszélyezteti. A vártnál kedvezőtlenebb külső körülményeket az IMF a hazai kereslet ösztönzésével (!), a rendkívül konjunktúraérzékeny IT-szektor (5-20% közötti) gazdasági súlyának csökkentésével, azaz a gazdaságok diverzifikálásával és rugalmasabbá tételével javasolja áthidalni. Hangsúlyozza azonban, hogy mindezt költségvetési eszközökkel nem nagyon lehet finanszírozni, mert az ázsiai válság óta jelentős költségvetési hiányok alakultak ki, és az állami adósságok állománya és GDP-ben mért arányuk ugrásszerűen nőtt.

7. A Közel-Kelet helyzete, mint mindig, az olajártól függ. Ez utóbbi pedig elsősorban a világgazdasági konjunktúra alakulásától. 2001-ben 4%-kal nőtt a GDP-jük, 2002-ben 3 és 4% közötti növekedést produkáltak. Kuvait és Szaúd-Arábia azonban közel stagnáló helyzetben van. Ha az Irak elleni háború megindul, talán még kitermelési korlátozásokra is rászánják magukat a szolidáris arab országok. Az olajár az égbe szökhet, aminek az arab országokra kedvező, a világgazdaságra súlyosan kedvezőtlen hatása lesz.

7.1. Afrika általános helyzete nem rózsás. A legnagyobb súlyt képviselő országok gazdasági nehézségekkel küzdenek, mert termékeik iránt a kereslet gyenge. Nigéria, Algéria és Dél-Afrika GDP-je lassan emelkedik, a nyersanyagárak szárnyalása azonban kissé javított a kontinens helyzetén a második félévben. (Az áremelkedés azonban relatív, mert a kőolaj nélkül számított nyersanyagárak indexe az 1995. évnek csak 75%-át érte el 2002 novemberében!) Több országban (Elefántcsontpart, Libéria, Szudán, Zimbabwe stb.) belső konfliktusok vetik vissza a gazdaságot. A legszegényebb 22 afrikai ország helyzetét némileg könnyíti az összesen 32 milliárd dolláros adósságkönnyítési program. A legfejlettebb országok stabilizációs partneri programot hirdettek a kontinens országainak (NEPAD). A költségvetési hiány sok országban csökkent az elmúlt években, a makrogazdasági stabilitás kissé jobb, mint néhány évvel korábban. A magántőke érdeklődése a kontinens legtöbb országa iránt – azok természeti gazdagsága ellenére – minimális.

7.2. Összességében a kontinens az utóbbi években 3%-os gazdasági növekedést produkált, s ezt közelítette meg 2002-ben is. A kontinens GDP-jének több mint harmadát teszi ki az export, tehát nem lehet immúnis a világgazdaság mélyrepülésére. Bár általános felfogás szerint ez a kontinens van a legkevésbé beintegrálódva a világgazdaságba, a fejlett országok konjunktúrahullámzásait, a kőolaj-kitermelő közel-keleti országok mellett, éppen Afrika követte a legszolgáibb módon az elmúlt évtizedekben. Az IMF – mint már hosszú évek óta – 4% körüli növekedést prognosztizál Afrikának. Valójában rendre 3% körüli GDP-bővülést teljesít, talán 2003-ban is.

8.1. Latin-Amerika hagyományosan különösen érzékeny az észak-amerikai konjunktúrára. 2001. és 2002. évi gazdasági gondjai jórészt az export csökkenéséből, másrészt a tőkebeáramlás visszaeséséből következtek. Utóbbiban részben szerepet játszott a térség újabb nemzetközi fizetési krízise Argentínában, ami Uruguayra, Paraguayra, Brazíliára is áterjedt, de nem hagyta érintetlenül a kontinens többi országát sem. Az IMF újabb hatalmas pénzügyi csomagokkal (Brazíliában például 30 milliárd dollárral) igyekszik stabilizálni a térséget. Összességében a magas állami adósságszolgálatok folytán, továbbá az exportbevételek egy részének elmaradása és a világméretű pénzügyi bizonytalanság miatt, megnehezült az egyes országok finanszírozhatósága. Az ezen a kontinensen is tért nyert anticiklikus fiskális és monetáris politikák tovább feszíthetik az egyensúlytalanságokat.

8.2. A valuták jelentős leértékelési-leértékelődési tendenciája ugyanakkor kissé javíthatja az exportkilátásokat, de nem ellensúlyozhatja a világgazdasági kereslet visszaesését. A kontinensnek a világgazdaságban fontosabb szerepet játszó országai jelenleg gazdasági visszaesést (Argentína, Uruguay, Venezuela, Paraguay), esetenként stagnálást kénytelenek elszenvedni. Dél-Amerika összesített GDP-je 2001-ben csak 0,6%-kal nőtt, 2002-ben ugyanilyen mértékben csökken (amiben Argentína várható 16%-os visszaesése nagy szerepet játszik). Az észak-amerikai gazdaságtól legerősebben függő, egyébként

jobb gazdasági egészségi állapotban lévő Mexikó (a 2001. évi kisebb visszaesés után) stagnálás közeli állapotban volt 2002 őszén.

8.3. A kontinensen nagyok a felesleges, nem kihasznált ipari kapacitások (az autóiparban, a vegyiparban, a fémfeldolgozásban). Ázsia mellett itt a legsérülékenyebb az ipar, ahol a szerkezeti változások jelentős kapacitásleépítéssel járhatnak. A növekedési várakozások 2003-ben csak akkor válhatnak valóra, ha a világpiacon a kereslet jelentős mértékben megélnék, és a pénzügyi piacok is kedvezőbbekké válnak.

9.1. A nemzetközi kereskedelem 2000. évi kétszámjegyű növekedése és 2001. évi stagnálása után 2002-ben 2,1%-kal bővült; ezen belül a fejlett országoké 1,5, a fejlődőké 2,0, az átmeneti országoké 8% (!) körül.

9.2. Több tényező abba az irányba hat, hogy a nemzetközi kereskedelem bővülési üteme és szerepe kisebb legyen, mint a kilencvenes években (felesleges kapacitások, szakszervezeti és ágazati *lobby* törekvései, a fejlődő országok saját érdekeiből adódó ellenállása a kereskedelmi tárgyalásokon, a terrortámadások hatása, továbbá annak is vannak jelei, hogy egyes ágazatokban a termelés további áttelepítésének, világméretű átszervezésének már nincs akkora hozadéka, mint korábban). Nincs kizárva, hogy a nemzetközi kereskedelem (export) kevésbé lesz a gazdasági növekedés motorja, mint a kilencvenes években volt, és nagyobb szerephez jut a belső piac. A WTO adatai szerint a világexport a kilencvenes években átlagosan 6,8%-kal, a világ összesített GDP-je pedig 2,3%-kal emelkedett. Tehát a rugalmassági együttható 2,95, majdnem 3 volt. Ez a következő években talán 2-2,5-re csökkenhet, ami a korábbi évtizedek arányaihoz való visszatérést jelentené.

* * * * *